

GRANICA NA DRAVI OD 1848. DO 1919. GODINE (PRIMJER PODRAVINE I PREKODRAVLJA)

DRAVA RIVER- A BORDELINE DURING THE PERIOD 1848 TO 1919 (CASE STUDY OF PODRAVINA AND PREKODRAVLJE REGIONS)

Mira Kolar-Dimitrijević

Redovni profesor u mirovini

Draškovićeve 23, Zagreb

mira.kolar@zg.t-com.hr

Primljeno/Received: 1. 10. 2011.

Prihvaćeno/Accepted: 7. 10. 2011.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

Pregledni rad

Review

UDK / UDC 911.3:314(497.5 Podravina-Prekodravlje)

Sažetak

Granica na Dravi pripada najstarijim granicama Hrvatske i Slavonije. No i za nju se je trebalo boriti i ratnim i diplomatskim sredstvima i kulturom. U članku se posebna pažnja daje gornjoj hrvatskoj Podravini od 1848. do 1919. uz isticanje da su se za ovu granicu borili i Ilirci i pravaši i domaći ljudi ali i političari hrvatskog juga, pri čemu se pokazalo da su veze naroda na obje obale neraskidive bez obzira na politiku.

Ključne riječi: 1848., 1904., 1919., Ferdo Rusan, Mile Starčević, Ante Trumbić., Josip Smodlaka, Matija Lisičar, povijest, rijeka Drava

Keywords: 1848., 1904., 1919., Ilirac Ferdo Rusan, pravaš dr. Mile Starčević, Ante Trumbić, Josip Smodlaka, Matija Lisičar, history, Drava river

Uvod

Svi Podravci vole Dravu. Kao što Dalmatinci cijeli život, bez obzira gdje žive i rade, obožavaju more, tako i mi Podravci volimo Dravu. Volimo njezine mrtvice, volimo slike Mije Kovačića i Ivana Večenaja-Tišlarova, te iz slika prvoga a slika i stihova drugoga, upoznajemo divote molvarske Drave, a vjerojatno se to može dokazati i na drugim područjima jer su narodi na tim područjima, upravo kroz materijalnu i duhovnu kulturu dokazivali svoju posebnu ljubav prema rodnom kraju. Kada se pročita opis kraja uz Dravu od književnice Božice Jelušić svi mi Podravci prisjećamo se djetinjstva vezanog uz burne vode Drave ali i živu floru i faunu na njezinim obalama.

Još i danas se postavlja pitanje da li rijeka Drava spaja ili razdvaja. Odgovor na to pitanje vezan je uz političke odnose. Dok je Hrvatska bila u okviru Ugarskog kraljevstva, odnosno Habsburške monarhije, to pitanje nije bilo toliko važno, jer smo svi bili unutar jedne zemlje, te je samo jezik određivao granicu što je bilo vrlo neodređeno zbog međusobnog miješanja naroda na njenim obalama. No poslije 1848., nije bilo tako. G. 1848. Hrvatska je počela isticati svoju posebnu granicu prema Mađarskoj na Dravi, a kada je 1918. Drava postala i državna granica između Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca i Republike Mađarske granica je postala važno pitanje koje je trebalo riješiti.

Drava je utjecala na život ljudi na njezinim obalama. No karakter Drave u srednjem toku kroz Podravinu gdje Drava »dere obale«, pa joj odatle i ime, činio je granicu vrlo fleksibilnom. Erozijski meandri, močvare prisiljavali su Podravce na stalnu borbu sa žestokom vodom koja je otkidala čitave komade plodne zemlje koji su nestajali u mutnim vodama, ili su kroz meandriranje bili prebačeni na

drugu stranu rijeke. Granica je dakle stalno mijenjana. Za vrijeme trajanja Varaždinskog generalata, tj. do 1873., problemi s Dravom nastojali su se rješavati regulacijom, gdje su se nastojali presjeći meandri i tako od vode oduzeti zemlju za oranice i šume. No nanovo su nastajali novi meandri i borba za plodnu zemlju počinjala je iznova. Tek poslije Hrvatsko-Ugarske nagodbe 1868. godine počelo se s utvrđivanjem njenih obala, ali dakako prvo s mađarske strane uz obećanje da će se urediti obale i s desne strane, ali nije nikada rečeno kada, pa se taj posao stalno odlagao i tek za vrijeme bana Pavla Raucha, koji je imao posjede na području Martijanca, započelo je uređivanje njene desne obale na trošak Zemaljske vlade Hrvatske i Slavonije, a danas je taj posao gotovo posve završen.

O hidromodifikaciji i utjecaju Drave na okoliš i prirodu obavila je odlična istraživanja dr. Mirela Slukan-Altić koja je svoju studiju potkrijepila kartama iz kojih se vide promjene izazvane regulacijama. Iz tog se rada može spoznati ugroženost Drnja, Virja, Molva, Broda i drugih mjesta od voda Drave i načini kako se je to rješavalo.¹ Prvi projekt sustavnog uređenja Drave potječe iz 1780. te se iz te karte može vidjeti tadanja situacija i postojeći fragmentarni radovi na uređivanju obale. Već 1797. izrađen je projekt presijecanja dravskih meandara. Poslije toga slijedeći projekt izrađen je 1842. i iz njega se vidi da se od 1805. pa do 1846. stalno radilo na presijecanju meandara i skraćivanju plovnog puta. Na tim je poslovima bio zaposlen i Ilirac Ferdo Rusan, koji se 1842. naselio u Šemovcima. Novi projekt regulacije Drave izrađen je 1866/1867. godine. No Austro-Ugarskom nagodbom uređivanje Drave i Save otpalo je iz nadležnosti austrijske vlade i prešlo u nadležnost Ugarske, a mađarski mjernici posvetili su se uređivanju lijeve dravske obale kako bi zaštitili svoje zemlje od svakogodišnjih poplava, obećavajući uređenje i desne obale kako bi smirili ljude koji su živjeli na njenim obalama. Poslovi na desnoj obali Drave bili su fragmentarni i povremeni i zemlja uz Dravu bila je stoga manje vrijednosti. Poslovi na uređivanju Drave produžili su se i u dvadeseto stoljeće. No za razdoblje poslije 1918. problem nije istražen osim za najnovije razdoblje, pa bi za razdoblje od 1918. do 1990. kada je Drava bila i državna granica trebalo obaviti adekvatna istraživanja.

Drava je bila najveća rijeka koja je vodila od Maribora do utoka u Dunav, a s Dunavom njene su se vode ulijevale u Crno mora. Bila je to najstarija »cesta« Podravine. Drava je samo povremeno bila uređena za plovidbu, jer se na njenoj plovnosti premalo radilo zanemarivanjem čišćenja korita od panjeva i nanosa. Ipak na njoj je na zahtjev bana Josipa Šokčevića, nasljednika bana Josipa Jelačića na banskoj stolici, uređena plovidba i za putnike, ali je to poslije Nagodbe ponovno napušteno. Bilo je to vrijeme kada se pomišljalo da će Trojednica imati u Monarhiji isti status kakav je imala Mađarska. No Hrvatska je potpala pod Ugarsku pa je i horizontalno povezivanje postalo za Mađare nevažno. Oni su željeli izlaz na more gledajući na Hrvatsku samo kao na tranzitno područje, te nisu uređivali Dravu državnim sredstvima. Usprkos njezine neplovnosti za putnike Drava je i dalje bila rijeka kojom su otpremani trupci hrasta lužnjaka iz Podravine do Osijeka, a isto tako i bukova i crnogorična stabla iz Slovenije. Ovo je opustošilo obale Drave te je preostalo vrlo malo šuma koje danas predstavljaju veliku vrijednost koju bi trebalo očuvati. U Osijeku i Belišću drvo je prerađivano pa su dobrim dijelom pepeljika ili daske slani Dunavom na sjever i istok, a vrlo mali dio pretvarao se u osječkim tvornicama u kvalitetno pokućstvo. Otprema drva Dravom (flojsarenje), kao i skupljanje zlatnih zrnaca šljunka Drave u gornjem i srednjem toku činilo je egzistenciju velikog broja snažnih, marljivih i ustrajnih ljudi. Danas su obje struke gotovo nestale, jer je nestalo šuma a i izgradnjom hidrocentrale Fala kod Maribora vode Drave više nisu donosile zlatonosni šljunak do srednjeg

¹ Mirela SLUKAN-ALTIĆ, »Hidromodifikacija Drave i njezini utjecaji na transformaciju prirodnog i kulturnog pejzaža Podravine,« *Podravina*, Vol. 1, br. 2., str. 128-152. Spomenute karte nalazile su se u arhivima izvan Hrvatske, te su se spomenuta istraživanja mogla izvršiti tek poslije 1990. godine.

Podravlja, pa se sada vadi šljunak čime se iscrpljuje ono što nam je Drava donijela s Alpa.² Dubrava je bila središte splavarstva (flojsarstva) na Dravi od početka 19. st. pa sve do 1941. godine.³

No još više nego za promet Drava je bila važna kao granica između Hrvatske i Mađarske. Ta je granica bila dugo neodređena upravo zbog promjenljivog korita Drave, pa je i utvrđivanje granice istovjetno s borbom za zemlju i izvor stalnih sukoba ali i povezivanja u prošlosti.⁴ Podravsko višegraničje je utjecalo na odnos čovjeka i okoliša već u 16. i 17. stoljeću.⁵ Hrvatsko kraljevstvo s jedne i Mađarsko kraljevstvo s druge strane nalazile su se od 1102. pod zajedničkom krunom Sv. Stjepana, pa se je tijekom stoljeća ostvarivao suživot čak i u vremenu kada se veći dio tih kraljevstava nalazio pod Osmanskom ili Habsburškom vlašću.⁶

Veze naroda s jedne i druge strane se nikada nisu posve prekidale osim možda za vrijeme jugoslavenske države 1918.- 1941., kada je granica između Jugoslavije i Mađarske stavljena pod strogu kontrolu a svaki prelazak tretiran kao kazneno djelo. No i tada su postojale ilegalne veze kao što pokazuje prijelaz Stjepana Radića 1923. u Mađarsku, kao i postojanje ustaškog logora Janka Pusta nedaleko Legrada. Pa i 1956. za vrijeme mađarske revolucije mađarski izbjeglice nalaze na dobar prijem i podršku naroda na desnoj obali Drave, pa je velik broj izbjeglica dulje vrijeme bio smješteni u Koprivnici. Jugoslavenske vlasti gotovo jedno stoljeće rješavale su problem dvovlasnika nastojeći da dođe do zamjene ili otkupa zemljišta. No ipak to pitanje nije nikada bilo do kraja riješeno, jer su rodbinske veze, nasljeđa i drugi odnosi vezali stanovništvo obiju obala, pa je to poseban oblik višegraničja. To je višegraničje danas opet aktivirano te se ponovno učvršćuju i oživljuju stare i davno zaboravljene veze, a u okviru ujedinjene Europe to će vjerojatno biti još i bolje.⁷ Podravsko se višegraničje tijekom novog vijeka može smatrati širim prostorom *Triplex confiniuma* i ima svoje posebne specifičnosti zasnovane na promjenljivom toku Drave koja je meandrirala i mijenjala kartografiju ovog prostora. No, uporabni predmeti, pjesme i glazba, tradicija nacionalne kulture i dalje je bila prožeta jakim utjecajem koji je dolazio s mađarske strane Drave i obrnuto. Osobito je to bilo vidljivo u Prekodravlju, ali i inače u govoru, običajima i navikama seoskog stanovništva.⁸ Rijetko koja obitelj nema nekog člana mađarskog porijekla, a i prezimena ukazuju na taj fenomen koji se ne treba zanemariti. Realizacija projekta »Podravsko višegraničje« nastalog 2005. daje znatan pomak u ovim istraživanjima, a koja su ostvariva samo suradnjom svih naroda na obalama Drave. Komunikacije i veze, mijena stanovništva, promjene u strukturi poljoprivrede, zemlje i vlasništva nad zemljom, nastajanje i nestajanje naselja, obrt, trgovina, industrija i financijske ustanove, civilna i vojna uprava na području pukovnija i županija, veleposjedi, gradovi Koprivnica i Varaždin, crkve, kotarevi, općine, sela i zaseoci, škole, zdravstvo, zadruge i urbarijalni odnosi, materijalna i nematerijalna baština - sve je to materijal koji nam šalje određenu poruku i traži primjenu komparativne metode kako bismo ovu temu mogli pošteno i racionalno zaključiti. Podravina je mjesto žestokog sukobljavanja raznih elemenata istoka i zapada, sjevera i juga, no ona isto tako pruža i ključ razrješenja sporova i sukoba u ujedinjenoj Europi.

² Dragutin FELETAR, *Šoderica - povijesno-ekološki pregled vađenja šljunka. Znanstveno-stručni skup Zaštita prirode i okoliša i eksploatacija mineralnih sirovina, Varaždin 1996.*; Dragutin FELETAR, »Zlatarstvo i splavarstvo na Dravi«, *Podravski zbornik*, 1, Koprivnica 1976, 116-132.

³ Dragutin FELETAR, »Donja Dubrava - središte splavarstva na rijeci Dravi«, *Ekonomika i ekohistorija*, Vol. 3, br. 3., str.156-182.

⁴ Anna Maria GRÜNFELDER, »Drava - izvor sukoba u prošlosti - meta europske suradnje u sadašnjosti i budućnosti, *Podravina*, vol. 5, br. 10, 50-73.

⁵ Hrvoje PETRIĆ, »Čovjek i okoliš na granici habsburškog i osmanskog imperijalnog sustava: Podravsko višegraničje u ranom novom vijeku«, *Podravina*, vol. 4, br. 7, 175-189.

⁶ Hrvoje PETRIĆ, Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, »Podravsko višegraničje - pristupi, ciljevi i metode istraživanja«, *Podravina*, Vol. 3, br. 8, str. 9, 21-30.

⁷ Drago ROKSANDIĆ, *Ethnic groups, confessions, tolerance*, Zagreb, 2004.

⁸ O etnografskoj baštini mnogo je pisao Miroslav DOLENEC-DRAVSKI. (vidjeti *Bibliographia Podraviana*, Koprivnica, 2001, 26.)

Međutim Drava nije bila tako važna za promet od Podunavlja do Jadrana kao Sava, premda je i ona u određenom vremenu najveće osmanske ekspanzije bila poveznica preko Varaždina odakle su išle veze prema Kranjskoj i Štajerskoj ali i prema moru. Podravina je imala problema s prometnim povezivanjem. Nezgodna priroda Drave koja se redovito svake godine prelijevala iz korita, prisilila je naselja da se udalje od ove rijeke koja za razliku od Save i Dunava nije mogla služiti kao prometni put cijelu godinu. Veća mjesta uz Dravu većinom su udaljena od ove rijeke 5-12 kilometara,

Danas je Drava najbolja i najčvršća granice Hrvatske. No, do te granice nije bilo lagano doći i u vremenu velikih sukoba i ratnih potreba na našim granicama uvijek se ponovno otvaralo to pitanje. Tako je bilo 1848., tako je bilo i 1903. kada su Mađari počeli tretirati Hrvatsku kao svoju pokrajinu, a tako je bilo i 1919. godine.

Borba za dravsku granicu kod Molva i Legrada 1848. godine

Sve do 1918. granica na Dravi nije bila čvrsta. To je i pricinjavalo velike muke banu Josipu Jelačiću koji nije mogao biti posve siguran u vjernost dijela stanovništva istočno od Virovitice koje se jako vezalo uz Mađare, ali je vojno, pjesničko i muzikalno djelovanje Ilirca Ferde Rusan koji je djelovao u području srednje hrvatske Podravine na isti način kao Šandor Petefi u Mađarskoj bilo važno za ratni sukob Hrvata i Mađara u području Drave.

O ratu 1848. napisani su mnogi radovi. No jedan dio tog sukoba odvijao se i u predjelu Molva i Ferdo Rusan, umirovljeni pukovnijski časnik organizirao je obranu u tom području, koje je bilo jako ugroženo prelaskom mađarske vojske na desnu obalu Drave.⁹ Rusan je zapisao »*Na banov poziv sve se digne kao jedan momak. Jedan pograbi se mača, drugi daj novac, treći dragocienosti, ovaj žito, onaj marku, koji živež, koji krmu - sve za domovinu. Pa da ja ostanem s babama kod kuće uzdisati i muhe tući? To ne! Stiglo je u Šemovce i pismo đurđevačkog pukovnika Torbuka od 26. kolovoza 1848. s molbom da odgovori pozivu Jelačića i da dođe u 8-u virjansku kumpaniju kako bi se stavio na čelo 5-e naoružane »pupilarne kompanije«, s time da nagrada domovine neće izostati.*« Prilikom svog odlaska iz Virja u Bjelovar 1874. Ferdo Rusan je rekao Virovcima da su »kobne« 1848. godine Mađari uprli sve svoje snage ne bi li pomađarili stanovništvo s desne obale Drave i ne bi li ih skupili pod svoje gospodarstvo, te da je on sa svojim privrženicima smatrao svoju dužnost da narodu otvori oči i da ukaže da mađarski proglassi imaju samo zavesti narod stranputicom. Naime Lajos Kossuth je proglasima obećao seljacima s desne obale Drave koji pristanu uz njega deset jutara zemlje te potpunu i nacionalnu i vjersku ravnopravnost u vršenju javnih poslova. Rusan je objasnio na samo Tijelovo pred virovskom crkvom o čemu se tu radi i onda je »...*sa svojim virovskim momci 9. rujna 1848. pohrlio k molvarskom prevozu*«, a drugi dan i prema Legradu. Na legradskom prelazu je 28. studenog 1848. došlo do krvavog sukoba s Mađarima koji su bili predvođeni Percelom, te je Rusan sudjelovao u uspješnoj obrani odbacivši Mađare od Drave i Mure. Kasnije je na čelu satnije krenuo preko Drave do Kotoribe i preko Mure do Letenja, te su tako obranili ovu sjevernu granicu¹⁰ Time je dravska granica postala određenija, a do 1860. bilo je i Međimurje sastavni dio zemlje koju je držao Josip Jelačić. Zahvaljujući Rusanu podignuta je 1866. glasovita molvarska crkva posvećena Blaženoj Djevici Mariji.¹¹ Dopršena je iste godine kao i spomenik banu Josipu Jelačiću u Zagrebu, jer nakon sklapanja Hrvatsko-Ugarske nagodbe to više ne bi bilo moguće učiniti. Crkva je postala ugledno

⁹ Ivan BALTA, *Osijek u 1848.*, Osijek 1988.

¹⁰ Martin MIHALDINEC »Podravski Ilirac Ferdo Rusan (1810.-1879)«, *Podravski zbornik*, 35, 2009., .231.; M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, *Ferdo Rusan, (1810.-1879). Od vojnika do ilirskog i pučkog pjesnika te nositelja prosvjetiteljskog i gospodarskog života Podravine*, Samobor 2004, 59, 61.

¹¹ Ferdo Rusan je najbolje od svih časnika poznavao stradanja Podravaca tijekom tog rata, jer je bio opskrbeni intendat bolnice u Koprivnici gdje su smješćivani Jelačićevi vojnici ranjavani u borbi s Mađarima i dopremeni u Koprivnicu. Da odnosi među slavenskim i mađarskim narodima nije ni tijekom tog rata bio isključivo samo neprijateljski može se spoznati iz objavljenih »Sličica o banu Jelačiću i ratu u Mađarskoj« (Zaprešić 1910.) nepoznatog časnika tijekom rata 1848. koji je bio rodom iz Tirola.

proštenište, podsjećajući na pale sinove za obranu dravske granice, te je to jedina crkva u sjevernoj Hrvatskoj koja ima taj značaj. Ferdo Rusan je dugo službovao u Temišvaru i u Pečuhu, te je dobro upoznao želju Mađara da im se država protegne od Karpata do Jadranskog mora. Iako je znao dobro mađarski nikada se nije koristio tim jezikom u svojim člancima, pa je upravo on najzaslužniji kroz razne oblike za stvaranje hrvatskog, odnosno jačanje »ilirskog identiteta« u ovim krajevima.

Iako je sukob 1848. godine bio zlosretan za Hrvate i Hrvati su dobili za nagradu ne samo ono što su dobili Mađari za kaznu, već se kazna Hrvatskoj produžila kroz Hrvatsko-Ugarsku nagodbu koja je Hrvatskoj uzela dio državnosti, pa je Zemaljska vlada u Zagrebu mogla odlučivati samo o unutrašnjim poslovima, prosvjeti, bogosloviji i pravu, a Dalmacija je ostala izvan granica Trojednice koju je osim toga do 1882. dijelila i Vojna granica. No granica između Hrvatske i Mađarske kroz pola stoljeća trajanja Nagodbe i nije bila jako čvrsta. Teritorij na kojem su podignute tračnice, kao i zemlja stanica i vachtarnica bile su upisane u mađarsku gruntovnicu, a jezik je na željeznici bio isključivo mađarski. To je Hrvatima vrlo smetalo, pa se paralelno s jačanjem narodne svijesti u Hrvatskoj budio i otpor protiv Mađara i mađarizacije uz jačanje zahtjeva za gospodarskom samostalnošću. To je vrlo uočljivo u pokretu 1903. godine kada mađaronski ban Khuen Héderváry tiho napušta Hrvatsku.

Pravaši i odnos prema Prekodravlju 1904 godine

Protjeklo je pola stoljeća od sukoba s Mađarima 1848. godine. U međuvremenu ova je granica opet postala upitna. Miješanje stanovništva, a i kupnja velikih površine zemlje od strane Mađara i obrnuto ponovno su postavili u centar pažnje granicu na Dravi.

Tri su Starčevića političari: Ante Starčević, otac domovine, osnivač Hrvatske stranke prava¹², David Starčević najtragičnija ličnost »trolista«, koji je izgubio zdravlje u zatvoru, te umro relativno mlad¹³ i dr. Mile Starčević.¹⁴ No za našu temu je zanimljiv samo Mile Starčević, miljenik Ante Starčevića i osnivač Starčevićeve stranke prava (Milinovci). On je radio kao odvjetnik u Đurđevcu početkom 20 stoljeća, te je značajan za razumijevanje političke povijesti u Podravini, a osobito Đurđevca pa čak i povijesti ustaške emigracije u Janka Pusztu.¹⁵ Život i djelovanje Mile Starčevića još uvijek nije proučeno u cijelosti. Uništenje spisa kotara Đurđevac ostavilo je ovo područje, koje većinom nije imalo svoje novine, tijekom cijelog razdoblja u historiografskom vakuumu, koji se može nadoknaditi tek dugotrajnim, možda čak i ekipnim istraživanjem gruntovnih i matičnih knjiga koje su jedino sačuvane. Te su knjige dokaz silnih demografskih i materijalnih promjena na ovom području.

Mile Starčević je bio saborski zastupnik. On se prvi puta javlja u Saboru u kolovozu 1892. u okviru govora o adresi Stranke Prava. Govorio je odmah poslije Ante Starčevića i dr. Josipa Franka, te dr. Ivana Banjavčevića a prije govora bana.¹⁶ Mile Starčević je pristajao uz Josipa Franka koji je još 21. studenog 1895. rekao da se Hrvati kojima se ne da živjeti prema njihovoj gospodarskoj snazi,

¹² Dr. Ante Starčević (Žitnik kraj Gospića, 23. V. 1823. - Zagreb, 28. II. 1896.), jedan od utemeljitelja i ideolog stranke prava.

¹³ Dr. David Starčević (Žitnik, 1840. - Jastrebarsko, 18. XI. 1908.) bio je sinovac Ante Starčevića. Zajedno s Gržanićem iz Senja izbacio bana Khuena Hedervarya iz Sabora iskazujući na taj način negodovanje što je ban ilegalno prebacio u Budimpeštu. Komorski arhiv s vrijednim dokumentima iz povijesti Hrvatske za 18 stoljeće. Odležao je pet mjeseci u zatvoru da bi opet krajem 1887. bio suđen na šest godina tamnice ali je ta kazna smanjena na dvije godine koju je odslužio u Lepoglavi. Nije odobravao program iz 1894. pa je isključen iz Kluba pravaša, s time da se 1895. priključio domovinašima, a 1899. Čistoj stranci prava gdje je bio i bratiti mu Mile Starčević.

¹⁴ Dr. Mile Starčević (Žitnik, 28. IX. 1862. - Zagreb, 10. III. 1917). Pravnik i političar. Bio je miljenik dr. Ante Starčevića te je zajedno s J. Frankom, Eugenom Kumičićem, 22. X. 1895. osnovao Čistu stranku prava čiji je list bio *Hrvatsko pravo*. Živio uz Antu Starčevića do njegove smrti 1896. i naslijedio čitavu imovinu. Nakon što se odvojio od Franka osnovao Starčevićevu stranku prava (Milinovci), koja je ušla u Narodno vijeće Države SHS i na taj način ugasila stranku prava. Mile je bio sklon Židovima, pa je to privlačilo židovski kapital u Đurđevac, koji se ovdje osjećao dosta siguran.

¹⁵ Nasuprot Čistoj stranci prava na drugoj strani našli su se Domovinaši s listom *Hrvatska domovina* s Franom Folnegovićem na čelu.

¹⁶ Živko STRIŽIĆ, *Jelačić i raskol stranke prava*, Zagreb 1998., 89.

nalaze samo u položaju pravedne obrane.«¹⁷ Nakon razlaza s Frankom jedan je od vođa Čiste stranke prava i piše u *Hrvatskom pravu*.

Mile Starčević je u Đurđevcu bio i jedan od osnivača Banke za Podravinu d.d., osnovane 1897., kojoj je na čelu bio šumar Dragutin Laksar te je očito bio sklon angažiranju pravaša u privrednim poslovima. Dr. Mile Starčević bio je još 1913. u nadzornom odboru te banke, ali 1914. očito napušta Đurđevac koji je postao zahvaljujući Jalžabetiću jako uporište Hrvatske pučke seljake stranke.¹⁸ Mile Starčević je bio je financijski neovisan od vlade, pa je izabran i na izborima koji su održani 6.-9. studenog 1901. kada je vladina stranka dobila u Saboru 75 mandata. Čista stranka prava dobila u Saboru dvojicu, opozicija 10 mandata, a nestranački jedan. No uskoro se zavadio s Frankom i osnovao Starčevićevu stranku prava (Milinovci).

Položaj Mile Starčevića u Đurđevcu bio je dosta težak, jer je u Koprivnici djelovao dr. Ivan Ružić koji je bio i urednik *Hrvatskog naroda* od Stranke prava koju vodi Folnegović, a Josip Frank se do 1911. samo povremeno javlja u Koprivnici gdje je pomogao osnivanju tvornice umjetnog gnojiva »Danice«.¹⁹ Mile Starčević je bio najaktivniji u zadnjem razdoblju vladanja bana Khuena Héderváryja koji je smatrao da je smirio Hrvatsku i onesposobio ju za veće političke akcije.

Mile Starčević je početkom 20. stoljeća glavni političar đurđevačke Podravine, izabran u novigradskom kotaru za zastupnika u Hrvatski sabor. On je s Josipom Frankom izradio saborsku adresu Čiste stranke prava, suprotstavljajući se tako vladinoj adresi i adresi opozicije na prvoj sjednici Hrvatskog sabora u novom sazivu 28. studenog 1901. godine.

Hrvatski sabor 1903. uzdrman je pokretom protiv Karla Khuena. U 1903. Sabor održava sjednice i u lipnju, upravo u vrijeme kada je narodi pokret protiv Mađara zahvatio čitavu zemlju. Bio je to najvjerojatnije rezultat akcije Stjepana Radića koji je ukazivao da je mađarska politika kriva bijedi stanovništva u Hrvatskoj. U Saboru se 17. lipnja 1903. raspravljalo o pokretu od kojeg stradava promet i trgovina. Josip Frank je izjavio da je cilj ovog pokreta neustavni život i neustavna vlada koja sve čini po svome. Khuen je izdržao do sjednice Sabora 19. lipnja 1903. kada naglo napušta Hrvatsku, te je 27. lipnja 1903. imenovan ugarskim ministrom predsjednikom kako bi se prikriilo da je faktički noću pobjegao iz Hrvatske, bojeći se za svoj život. No to je bio samo privid zatišja pred buru, kao što je to pokazala 1903. godina koja je imala vrlo buran tok i u Podravini kroz Kunovečku bunu, ali i kroz bune u Virju, Đurđevcu i Pitomači zbog zemljišnih zajednica, kroz krvoproliće u Zaprešiću, a onda i kroz narodne skupštine koje se održavaju na ovom terenu.

I dakako Mile Starčević oštro kritizira što se Drava ne iskorištava niti na jedan način.

Nakon odlaska Khuena za novog bana imenovan je slavonski veleposjednik Theodor Pejačević, ali se njegova politika malo razlikuje od prethodne. Sabor je odgođen od 22. lipnja do 15. prosinca 1903., iako je u međuvremenu došlo do nagomilavanja silnih problema na gospodarskom, upravnom i socijalnom planu. Stoga su sjednice Hrvatskog sabora 1904. bile vrlo burne.

Dr. Mile Starčević započeo je svoj govor u hrvatskom saboru 30. siječnja 1904. o potrebi regulacije Save riječima:²⁰ »Svi napredni narodi nastoje izvući što veću korist iz velikih riekah, bilo da ih učine korisnima kao jeftino prometno sredstvo, bilo što nastoje u riekah gojiti ribe, bilo da nastoje umjetnim načinom za vrijeme suše natapati zemljišta svoja«.

Starčević na toj sjednici ukazuje kako je Drava regulirana dok je bila pod krajiškom upravom, a poslije toga da su nasipi »razderani« i uništeni. Drava je posvuda promijenila svoj tok, a najljepša i

¹⁷ Ivo PERIĆ, *Hrvatski državni sabor 1848.-2000.*, II, Zagreb 2000., 132.

¹⁸ *Hrvatski Kompas 1913.-1914*, Zagreb 1913., 165.

¹⁹ Ivan Ružić (1847. - ?). Odvjetnik i publicist, pravaš. Bio je saborski zastupnik Koprivnice i urednik lista *Hrvatski narod* od 1898., te je često bio izložen napadima Franka i njegovih sinova. (S. MATKOVIĆ, »Saborski izbori 1897. u koprivničkom i novigradskom kotaru«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, br. 30, Zagreb 1997., 155-175.)

²⁰ »Prilog. - Interpelacija zastupnika naroda Dra. Mile Starčevića stavljena u saborskoj sjednici 30. siječnja 1904. glede uredjenja medje izmedju Hrvatske i Ugarske i glede regulacije Drave.« *Hrvatska zastava*, br. 8, 11. II 1904

najbujnija zemljišta Podravine su uništena čime je stanovništvo pretrpjelo nenadoknadivu štetu. On navodi točne podatke o tim gubicima od 1868. do 1904. godine i to posebice za poreznu općinu Virje. Općina Virje imala je 1868. po katastarskoj izmjeri 6464 rali i 69 četvornih hvata. Od ove površine do 1901. Drava je odronila 750 rali, a samo 1902 godine 384 rali i 1448 četvorna hvata. Govori da je nabujala Drava i 1903. promijenila svoj tok, prosjekla stare oranice te opet odronila 22 rali i 221 četvorni hvati zemljišta.

Time sada porezna općina Virje ima samo 5307 rali i 69 čet. hvata odnosno izgubljeno je zemljište u vrijednosti od 700.000 kruna ne računajući tu usjeve, zgrade i gospodarski alat.

Starčević smatra da je i to razlog što i iz Podravine počinje stanovništvo emigrirati u Ameriku, jer da danas nema u Podravini sela iz kojeg nije iselilo više stotina stanovnika, odnosno onih koji se spremaju iseliti, jer zbog gubitka zemlje nemaju dovoljno oranica za prehranu svoje obitelji niti za dobar gospodarski razvoj.

On ističe da su se od 1868. pa do danas sve općine, a osobito Imovna općina đurđevačka i Županija bjelovarska a od nedavno i narodne skupštine, tražile od nagodbene vlade ne bi li odredili da se priđe regulaciji Drave, ali nitko nije ništa učinio.

I u jesen 1903. Drava je nanijela veliku štetu stanovništvu na rudini Bukovje u općini Virje pa je zaprijetila opasnost da budu odplavljeni Virovski i Đurđevački konaci kao i cijelo selo Ferdinandovac (Brod na Dravi, Jelačićevo) koje je ležalo niže od korita dravskog. Ono je već 1844. i nastalo preseljenjem starog Broda na desnu obalu dosta daleko od Drave. No zemlje su ostale uz Dravu, a ona je na ovom području derala obale.

Starčević uspoređuje na primjeru Prekodravlja kako se regulira Drava na prostoru Hrvatske i Slavonije a kako na prostoru uže Mađarske. Dok se o Dravi između žakanjskog mosta do Vizvara, tj. Prekodravlju koje je pripadalo Kraljevni Hrvatskoj, nitko nije brinuo, Mađari su svoj teritorij uz Dravu od Žakanjskog mosta prema Varaždinu, kao i od Vizvara do Barča uredili, kao i čitavu svoju stranu obale, čime se vode Drave prisilno obraćaju na desnu hrvatsku obalu koja od toga trpi silne štete. Starčević ukazuje da su po vodnom zakonu Mađari bili obavezni kad su utvrđivali svoju obalu saslušati i vlasnika protivne obale, no nisu to učinili, pa ga nisu čak ni obavijestili o tim akcijama i to je razlog brzom i naglom odplavlivanju hrvatskog zemljišta. A kada Drava prebaci zemlju na protivnu stranu onda Mađari jednostavno zauzmu ovo zemljište i više nikoga ne puštaju na tu stranu. To je poučan primjer koji se danas dešava i na Dunavu.

Starčević ukazuje kako je jedan zakupnik grofa Festeticsa tako učinio s gruntovnim uloškom 1821. virovske općine od 20 rali i 1416 kat. hvati koju je ova kupila od financijskog erara. A virovska općina ne može podnijeti tužbu na hrvatske sudove jer je Odjel za unutrašnju upravu Zemaljske vlade br. 36.307 od 31. prosinca 1887. i uredbom br. 8872 Odjela za pravosuđe zemaljske vlade od 27. srpnja 1872., zabranjeno hrvatskim sudovima u Podravini uredovanje u graničnim područjima tako dugo dok ne bude granica između kraljevina Hrvatske i kraljevine Ugarske točno utvrđena. Nasuprot tome mađarski sudovi mogu štiti svoje građana, pa je Adamu Lončaru, posjedniku iz Ferdinandovca kao i Dragutinu Getzu iz Pitomače, radi rudine Rusinovac oduzeta zemlja parnicom.

Starčević navodi da je oko 1894. Zemaljska vlada poslala u Podravinu mjernika Bošnjaka koji je trebao s jednim mađarskim mjernikom, kojega je poslala mađarska vlada, ustanoviti graničnu crtu. Ta je komisija radila po nacrtu francuskog inženjera Votiersa i ustanovila da se stvarno stanje ne slaže niti s ugarskim niti s hrvatskim mapama. I to je bilo sve. I opet se nije činilo ništa.

Starčević napominje da se oko 1890. sastalo jedno mješovito povjerenstvo u Vizvaru, ali ja mađarska strana zaboravila ponijeti mape iz Pešte, pa su se članovi povjerenstva razišli a da ništa nisu učinili, što je očito bilo u interesu mađarskih zemljoposjednika koji su bez ikakvih novčanih

sredstava došli do hrvatske zemlje.²¹ Starčević napominje da uz Dravu ima kompleksa i od 100 rali koji nisu upisani ni u ugarsku ni u hrvatsku gruntovnicu odnosno u zemljišne katastre. Takva je rudina Vrbina u đurđevačkoj općini koju Mađari zovu Lakoš, a koja ima oko 150 rali. Cijela ova rudina bila je odvaljena od Hrvatske, a promjenom toka Drave rudina se osušila i mađarska općina Vizvar je zaposjela ovu rudinu, te ju uživa već 20 godina. Uzalud žalbe Đurđevca, Ferdinandovca i Kalinovca. Kad su vidjeli da nitko ne sluša njihove žalbe, oko 500 Podravaca je s oružjem otišli na Vrbinu i posjeklo drveće te razdijelilo među sobom oranice, te su pravom jačega zadržali ovaj posjed.²²

Zemaljska vlada je ipak naredbom br. 11408 od 26. kolovoza 1896. osnovala povjerenstvo koje će urediti posjedovne i vlasničke odnose dravskih naplava i pjeskulja ali samo one na hrvatskoj strani te su radom ove komisije uređeni odnosi u općinama Pitomača, Ferdinandovac, Đurđevac, Virje, Molve, Hlebine i Drnje, ali kada se je došlo do općine Gola tu je povjerenstvo iznenada i bez obrazloženja prekinulo rad. Očito po nalogu odozgo.

Starčević kritizira da je podban nedavno izložio program za podizanje narodnog blagostanja, ali niti jednom riječju nije spomenuo Dravu niti njezinu regulaciju, iako je ta regulacija nužna kako ne bi bila uništena plodna Podravina. Isto tako nije spomenuo Savu, ali je spomenuo potrebu isušivanja močvara, čišćenje kanala i potoka, dakle manje radove. Starčević misli da bi ti manji radovi morali čekati dok se ne uredi Drava i Sava. Ističe da se zna da su Mađari 1870. za regulaciju Dunava podigli veliki zajam, 1880. godine za regulaciju Tise i njenih rijeka zajam od 88 milijuna kruna, a pred nekoliko godina novi zajam od 106 milijuna kruna za investicije i regulaciju rijeka. Hrvatska plaća kamate na ove zajmove od kojih se ne odvađa za Hrvatsku 7,93 %, kako bi bilo dogovoreno prema financijskoj Ugarsko-hrvatskoj nagodbi tj. oko 8,000.000 kruna od ovog zadnjeg zajma.²³ Starčević je ukazao na neslogu i nepoznavanje stvari od zastupnika, koji iznose u Saboru krive podatke ne navodeći za što se točno troše investicije, i da tu osobito loše prolazi stanovništvo u Podravini i Posavini.

Starčević je rekao proročanski o zemlji i rijekama ovo: *»Svaki narod, koji drži do svoje časti, do svog prava, do svoje koristi, zubi i nokti, da tako rečem, čuva i brani svaki pedalj svoga zemljišta. A to je i u redu! Ta nedavno smo se upravo divili ustrajnosti i žilavosti Magjara, kojom su branili tobožnje svoje pravo na pusto i nevriedno »Morsko oko«, koje je napokon predano Galiciji. Mi pako Hrvati na žalost mirno puštamo, da su nam Magjari uzeli Megjumurje, Rieku, a sad komad po komad uzimlju od naše ravne Podravine.«* Poziva se na članak »Omedjašenje zemljišta« koji je izašao 27. siječnja 1904. da su narodi od davnine »smatrali uzdržanje državnih granica kao prvi i najviši zadatak države, kao glavni uvjet njihove slobode, samostalnosti i razvitka«. Starčević navodi i da je većina ratova nastala zbog graničnih problema, te da zato treba *»... državne granice točno znati, nepovriedjene čuvati i kao najveću svetinju proti svakoj navali braniti«*. Nepoznati autor u tom članku, koji Starčević citira, piše i da kod pitanja granica ne bi trebali *»...odlučiti obziri oportuniteta ili politika.«* A što se tiče privatnog posjeda misli da država treba bdjeti nad tim da nitko ne dira u granice privatnog posjeda i da treba štititi slabijeg od jačega. Starčević svoj govor završava riječima: *»Visoki sabor! Ja držim, da je skrajnje vrijeme, da i Hrvati svoje brane, svojim se diče, a tudje poštuju.«*, te u šest točaka daje prijedlog da se Drava što prije regulira i vlasnički odnosi na njoj što prije uredi.

²¹ Starčević napominje da je Vizvar dao članovima mađarske delegacije kočije, a članovima hrvatske obična seljačka kola bez sjedala samo sa nešto slame i sijena.

²² Na ovu izjavu dr. Mile Starčevića odjelni predsjednik dr. Šumanović prekida Starčevića i ističe da je takav postupak loš jer upućuje na nasilje.

²³ Pozivom na ovaj izračun ban Pavle Rauch je započeo 1908. došavši na bansku stolicu s uređivanjem Drave kod Molva. Iako se to Mađarima nije sviđalo morali su šutjeti dok je Pavle Rauch bio ban. Kada je to prestao biti onda su ga optužili da je digao kredit s kojim je uređivao dravski tok.

No prolazile su godine a ništa nije učinjeno, ili je učinjeno vrlo malo. Ponajviše je uređeno u području Osijeka, te ponešto u području Varaždina, što je učinjeno radi mosta Varaždin - Čakovec te veleposjedničkih zemalja.²⁴

Borba za Prekodravlje na mirovnoj konferenciji u Parizu

Odmah po svom stvaranju Kraljevstvo SHS (Kraljevstvo SHS od 1921., Kraljevina Jugoslavija od 1929.) država je bila suočena s nedefiniranim granicama. Među tim problemima je i dravska granica koja se protezala od Dravograda do Aljmaša gdje Drava utječe u Dunav. Ovo područje nije bilo jedinstveno pa je dio pripadao Sloveniji, a Međimurje, Prekodravlje i Baranja bili su do 1918. dio mađarskog teritorija. Na Pariškoj mirovnoj konferenciji odmah na početku njenog djelovanja na početku 1919. postavilo se pitanje određivanja čvrstih granica, pa je usvojeno načelo narodnosti. Tu su se otvorile mogućnosti da Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca dobije dio teritorija s lijeve strane Drave na osnovi strukture stanovništva koje je bilo uglavnom hrvatsko. Dr. Nikola Pašić i ugledni dalmatinski političar dr. Ante Trumbić²⁵ bili su glavni predstavnici Hrvatske na tim pregovorima. No dok je Nikola Pašić kao srpski radikal nastojao izboriti što povoljniju granicu nove države na istoku, dr. Ante Trumbić imao je mnogo borbe za Dalmaciju koja je Londonskim ugovorom gotovo čitava obećana Italiji. Stoga je borbu za dravsku granicu prepustio drugim političarima, Slovencima dr. Ivana Žolgeru i dr. Otokaru Ribaržu za Korušku i za Prekomurje, a borbu za Međimurje i Prekomurje prepustena je hrvatskim političarima, dok je za Baranju bila zainteresirana osim Osijeka i beogradska vlada odnosno Ministarstvo trgovine radi najvećeg dobra u Srednjoj Europi - Belja.

Podravsko Prekodravlje, tj. mjesta Gola, Ždala, Repaš i Gotalovo bilo je biser Srednje Podravine u kojoj su živjeli na izvanredno plodnoj zemlji marljivi i inventivni ljudi. Ovaj je kraj bio nastanjen isključivo Hrvatima ali je tijekom dugih stoljeća i pripadnosti Hrvatske pod krunu sv. Stjepana ostvaren dobar suživot na polju gospodarstva s Mađarima koji su svoju zemlju gospodarski unaprijedili do najvišeg mogućeg stupnja pa su to primjenjivali i seljaci na tom području. No hrvatski jezik i još više osjećaj nekadanje pripadnosti Podravini, tj. narodu na desnim obalama Drave, bio je jak faktor koji nije dopuštao asimilaciju u Mađare, iako je mnogo toga bilo zajedničko, blisko i srodno.

To je bilo iskazano 1848. ali i 1919. godine, premda je konstituiranje jugoslavenske države bilo teško i protkano nizom sukoba i nerazumijevanja raznih vrsti.

Već je na skupštini delegata narodnih stranaka na Središnjem odboru Narodnog vijeća SHS u listopadu 1918. govoreno je o područjima koja bi trebala biti sastavni dio Države Slovenaca, Hrvata i Srba pa se među ostalim spominjala i Baranja, Međimurje i Prekomurje ali je izostavljeno, odnosno zaboravljeno Prekodravlje, te se akcija za ovo područje otvorila naknadno. Predsjedništvo Narodnog vijeća je 19. listopada 1918. zatražilo ujedinjenje svih Slovenaca, Hrvata i Srba na području gdje su većinski narod.²⁶ Dr. Ante Trumbić na čelu Jugoslavenskog odbora bio je u prosincu 1918. imenovan za ministra vanjskih poslova te je gotovo čitavu 1919. proveo na pregovorima u Parizu. Kao aktivni sudionik mirovne konferencije vodio je žestoku borbu za jadransku granicu te je Rapalski ugovor bilo najviše što je mogao postići s obzirom na britansko-francusko-talijanski savez jer su Saveznici

²⁴ Zlata KERŽE ŽIVAKOVIĆ, »Regulacija i plovidba rijekom Dravom u drugoj polovici 19. i početkom 20. stoljeća,« *Osječki zbornik*, br. 22-23, Osijek, 1997., str. 203-209.

²⁵ Ante Trumbić, (Split, 17. V. 1864. - Zagreb, 17.XI. 1938.) pravnik i političar. Počeo je kao pravaš koji se borio za samostalnu Hrvatsku izvan okvira Austro-Ugarske te je postao član Hrvatsko-srpske koalicije, što ga je odredilo za predsjednika Jugoslavenskog odbora u Londonu i značajnu osobu u stvaranju jugoslavenske države i određivanju njenih granica. Nezadovoljan politikom beogradske vlade prelazi 1921. u opoziciju i surađuje s Hrvatskom seljačkom strankom odnosno sa Seljačkom-demokratskom koalicijom da bi se konačno zalagao za konfederativno uređenje jugoslavenske države.

²⁶ M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Ante Trumbić i borba za dravsku granicu na pariškoj mirovnoj konferenciji, U: *Život i djelo Ante Trumbića. Prilozi sa znanstvenog skupa HAZU*, Zagreb 1991., 90-93., Tamo je navedena i ostala relevantna literatura Dragoslava Jankovića, Bogdana Krizmana i drugih.

teško prihvaćali da postoje i posebni interesi Hrvata kao sastavnog dijela novog Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca poslije 1. prosinca 1918. Borba za sjeverozapadnu granicu bila je duga, oštra i teška. Zaključci Pariške mirovne konferencije nisu išli u prilog Hrvatima a ni Slovencima. Plebiscitom 10. listopada 1920. otpala je Koruška od nove države. Za plebiscit se naročito zalagao talijanski delegat, nastojeći da granice Kraljevstva SHS što više udalji od Trsta i od željezničke pruge Maribor - Celje - Trst. Zahvaljujući žestokoj reakciji Trumbića kod Georgea Clemenceaua, francuskog ministra predsjednika, Maribor ja ipak ostao Kraljevini SHS, a spriječen je i plebiscit na širem području dravske doline. Postavljalo se i pitanje Međimurja i Baranje a najkasnije je pokrenuto i pitanje Prekomurja. Oni su imali velikih muka da se suprotstave uvježbanim diplomatima u Parizu koji su cijenili Mađare dok za Hrvate i Hrvatsku nisu gotovo ni znali. Dokazivanje da su Međimurje, Prekodravlje i Baranja južnoslavenski i da pripadaju Kraljevstvu SHS, bila je dosta teška.²⁷

Za Prekomurje je također vođena žestoka borba.. Na zahtjev Ante Trumbića 31. svibnja 1919. da se Prekomurje dodijeli jugoslavenskoj državi, čak i francuski političar André Tardie, inače sklon Trumbiću, izjavljuje da je to dio prave, uže Mađarske, i tek nakon što je M. Slavić izradio elaborat »De la statistique du Prekomurje« (Paris, 1919), pariška je konferencija odlučila da se i Prekomurje preda jugoslavenskoj državi, te je 13. kolovoza 1919. vojska Kraljevstva SHS, koja država je već bila priznata na međunarodnom planu ušla u Prekomurje.²⁸

S Međimurjem je išlo nešto lakše, zahvaljujući knjizi dr. Rudolfa Horvata »Međimurje« (Varaždin, 1907.), a i ponašanju Mađara na tom području 1918. godine, ali tek nakon Memoranduma koji je sastavio odvjetnik i povjerenik za Međimurje Ivan N. Novak za Odbor Narodnog vijeća za Međimurje iskazavši da od 90.387 stanovnika u oba međimurska kotara ima 82.829 Hrvata, 7.712 Mađara, 355 Slovenaca, 35 Srba, 33 Slovaka i 14 Rumunja, a u općini Legrad, koju je 1711. Drava prebacila u Podravinu od 4.799 stanovnika bilo je 1.903 Hrvata. Novak je razotkrio slojevitost i kompliciranost stanovništva i ukazao na veliki broj Židova. Isto tako je utvrdio da u Međimurju nema seljaka Mađara već da su Mađari bili isključivo činovnici od kojih je dobar dio, osobito oni na željeznici i napustio Međimurje. Na osnovu toga Međimurja nije bilo sporno i ono je ušlo u Kraljevstvo SHS, za što je zaslužna i vojna akcija hrvatskih dobrovoljaca na Badnjak 1918. godine..

No drugačije je bilo s Baranjom. Baranja je bila jedna velika nepoznanica pa su i članovi jugoslavenske delegacije imali o njoj različita stanovišta. Dr. Josip Smodlaka²⁹ je zastupajući Trumbića izjavio da se »...u našim zahtjevima (...) mi ne ogrešujemo o narodno pravo svečano proglašeno od Vilsona«, tj. s njegovim točkama o pravu naroda na samoodređenje.³⁰ Za Baranju je trebalo kombinirati povijest s popisima crkve i državne statistike. No problemi su izvirali iz kriterija popisa stanovništva 1910. rađeni po mađarskim uputama, pa su mnogi Slaveni zatajili svoju hrvatsku ili srpsku nacionalnost. Stoga se Nikola Pašić, zauzet ponajviše za istočnu granicu u početku ni ne zalaže za Baranju misleći da ju na temelju postojećeg popisa stanovništva po etnografskom principu ne možemo tražiti. Međutim Smodlaka je istaknuo sumnju u vjerodostojnost službene mađarske statistike te je na sjednici Vrhovnog savjeta Konferencije 31. siječnja 1919. odlučeno da se ponovno pregledaju statistički podaci i izvrši njihova provjera i vjerodostojnost. Na osnovi rada etnografsko-povijesne sekcije koju je vodio Jovan Cvijić, Aleksandrar Belić i proto Stevan Mihaldžić načinili su i tiskali studiju »De la statistique de la Baranya«, te je onda Konferenciji u Parizu podnesen

²⁷ Andrej MITROVIĆ, *Razgraničenje Jugoslavije sa Mađarskom i Rumunijom 1919-1920. Prilog proučavanju jugoslavenske politike na konferenciji mira u Parizu*, Novi Sad 1975., 33-35. M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Trumbić, 91-103.

²⁸ Vuk VINAVER, *Jugoslavija i Mađarska 1918-1933.*, Beograd 1971, 25.

²⁹ Josip Smodlaka (Imotski, 9. XI. 1869. - Split, 31. V. 1956). U mladosti pravaš i 1901 i 1911. zastupnik u Dalmatinskom saboru. G. 1918. postao član Središnjeg odbora Narodnog vijeća 1918., te Zemaljske vlade za Dalmaciju, angažiran i na pariškim pregovorima 1919 i 1920. Od 1943. u vijećnik ZAVNOH-a te imenovan za prvog povjerenika za vanjske poslove koji posao radi do 1945. godine. .

³⁰ A. MITROVIĆ, *Razgraničenje*, str. 11.

»Memorandum« koji je bio presudan za definitivnu odluku, s pravom jugoslavenske države na dobar dio Baranje. Smoldlaka je izradio i *Spomenicu*³¹ o važnosti lijeve obale Drave za Osijek s kartom i dobrim obrazloženjem i upravo je to bilo presudno za konačnu odluku Konferencije da jugoslavenskoj državi pripadnu i neki dijelovi na lijevoj obali. Smoldlaka vehementno ističe da vodena masa spaja, a ne razdvaja teritorije, a naročito da se to može shvatiti kod Drave koja često mijenja korito te ne može služiti kao stalna državna međa između Mađarske i Jugoslavije. Smoldlaka piše: »Ni dosadašnja granica između Hrvatske i Ugarske nije išla Thalwegom (dolinom) Drave, već je na mnogo mesta prelazila preko reke tako da je bilo čitavih općina severno od Drave koje su pripadale Hrvatskoj.«³² Ovo Smoldlakino mišljenje bilo je važno i za Prekomurje. Zanimljivo je da se Smoldlaka zalaže za granicu koja bi išla sjeverno od Drave i željeznicom od Barcsa do Dunava, dakle da bi jugoslavenskoj državi pripao dobar dio područja s lijeve obale Drave. Kao razlog Smoldlaka navodi da Dravu treba osposobiti za riječni promet za što Mađari nisu nikada bili zainteresirani pa se to osjetilo u regulaciji Drave, ali i stoga jer je Baranja važna za ekonomiju i razvoj Osijeka. Smoldlaka se dakle ne poziva samo na etnografski već i na ekonomski princip. No konačno rješenje se oduljilo jer je prvo trebalo ugušiti boljševičku revoluciju Bele Kuna u Mađarskoj, pa iako je Belje od ožujka 1919. došlo pod upravu Ministarstva trgovine i industrije u Beogradu, ipak konačni ishod je odlagan.³³ Na scenu su stupili jaki mađarski diplomati na čelu s Apponyjem pa je konačno nakon dugih i teških pregovora koje su vodili Ante Trumbić i Jovan Cvijić ipak Kraljevini SHS pripalo tek pola Baranje, i to onaj dio s Kopačkim ritom i ekonomski slabijim dijelom Belja.³⁴ Za pretpostaviti je da je Josip Smoldlaka pročitao elaborat Mile Starčevića iz 1904., gdje opisuje situaciju na Dravi spoznavši tako važnost Drave za slavensko stanovništvo. Dakako da to Smoldlaka nije spominjao, ali elaborat dra Mile Starčevića bio je objavljen u tisku i time lako dostupan ondašnjim političarima u Hrvatskoj.

Prekodravlje³⁵ je bilo najslabije poznato političarima onog vremena pa je gotovo i ispalo iz problema koje je trebalo riješiti na Mirovnoj konferenciji. Pitanje Prekodravlja se zadnje aktualiziralo izazvano terorom Hortijevih trupa 1918. godine. U borbu za Prekodravlje uključio se vršilac dužnosti velikog župana Bjelovarsko-križevačke županije dr. Matija Lisičar, pravnik, pravaš i književnik.³⁶ On je naručio kod sveučilišnog profesora hrvatske povijesti dr. Ferde Šišića elaborat koji je tiskan pod naslovom »L'ille de Repáche« na francuskom jeziku, a koji je poznatiji pod nazivom »*Spomenica dra Matije Lisičara*«. Ova je Spomenica prvo upućena hrvatskom banu Laginji u Zagreb s potpisom 3.201 stanovnika Prekodravlja sa slijedećim Lisičarevim popratnim pismom: »*Gospodine bane! Čast mi je da Vas zamolim, da se obratite na gospodina ministra vanjskih djela sa kolegijalnim predlogom, da uloži sav svoj um i energiju, eda ovaj dio bjelovarsko-križevačke županije, njezin po zakonu, po pučanstvu i po narodnoj volji - ne izgubi na osvitku našeg državnog ujedinjenja, svoju narodnu budućnost. Ne dao Bog nikada Francuskoj, da njezin narod u Brigu, Elfortu i Givetu dočeka teške dane, gdje bi morao da strepi sa svoju narodnu budućnost, kao što strepi danas hrvatski narod u*

³¹ Nalazi se u Arhivu HAZU, fond Trumbić, 145/36. Spomenica je pisana rukom engleski i francuski, a prevedena je i na srpsko-hrvatski jezik.

³² M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Trumbić, 97-98., 'Razlozi ekonomske prirode za sjedinjenje Baranje s Kraljevinom Srba, Hrvata i Slovenaca.' Taj tekst spominje i J. Smoldlaka (*Zapisima Dra Josipa Smoldlake*, JAZU, Prilozi novijoj historiji, knj. 5, Zagreb 1972., 99 i 120)

³³ Stanko NOVAKOVIĆ, »Državno dobro »Belje« od 1918. do 1941.«, *Tri stoljeća Belja*, Osijek, 1980., 244.

³⁴ M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, »Od Eugena Savojskog do socijalističkoga kombinata: kratka povijest dobra Belje«, U: *Slavonija, Baranja i Srijem: vrela europske civilizacije*«. *Katalog izložbe u lipnju-srpnju 2009.*, Zagreb 2009., 406-415.

³⁵ D. FELETAR, »Prekodravlje - osnovne osobine demografskog razvoja«, *Podravski zbornik*, 10, Koprivnica 1984, 99-116.

³⁶ M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, »Prekodravlje od srednjeg vijeka do Pariške mirovne konferencije.« *Podravski zbornik '88'*. Koprivnica 1988., str. 24-29. O Matiji Lisičaru (Dubrovnik, 1877. - Zagreb, 1939) vidi opširnije U: *Veliki župani bjelovarski (1872.-1924./1941.-1945)*, *Katalog izložbe.*, Izradio Željko Karaula, Zagreb - Bjelovar, 2011, str. 36-37. Lisičar je imenovan županom 9. IV. 1919. a 15. XII. 1924. je razriješen dužnosti na vlastiti zahtjev, jer se nije slagao s beogradskom politikom centralizacije.

općini Gola, izgledajući udesne vijesti iz Pariza.«³⁷ Lisičar je naručio ovaj elaborat nakon što je kao veliki župan 14. rujna 1919. s majorom srpske vojske Ocolićem obišao Prekodravlje i razgovarao s narodom koji ga je molio za očuvanje ovog '...od starine hrvatskog teritorija'.³⁸ Elaborat »Lille de Repâche« upućen je 27. studenog 1919. ministru predsjedniku i voditelju pariške konferencije Clemencéau pod hitno, a ovaj ga je proslijedio članovima pojedinih delegacija. Među materijalima se spominje da je član engleske delegacije A. W. Leepar 1. prosinca 1919. napisao Smodlaci da je pročitao Šišićev tj. Lisičarev Memorandum, i da bi ga vrlo veselila diskusija sa Šišićem, ali da zna da je to zbog vremenskog tjesnaca nemoguće. Zahtjev je upućen Odboru za jugoslavenske stvari te je Leepar upozorio na ozbiljnost ovog zahtjeva. Na osnovi dokumentiranog Šišićevog elaborata Odbor je odlučio u prosincu 1919. da Prekodravlje pripada Kraljevstvu SHS tj. da se 10.909 jutara i 231 hvati zemlje sa 736 kuća i 4.744 stanovnika ima definitivno pripojiti Kraljevstvu SHS. Bila je to velika pobjeda za ove ljude koji su gotovo bili zaboravljeni i zahvaljujući Dalmatincu Smodlaci i Dubrovčaninu Lisičaru uz podršku Ante Trumbića ovo je pitanje riješeno na zadovoljstvo hrvatskog naroda. Molba Mirovnoj konferenciji bila je dakle podnesena u zadnji čas i zahvaljujući dobroj dokumentaciji koju je načinio prof. Ferdo Šišić nije bilo nikakvih zamjerki na njezin sadržaj, jer je Šišić prikazao i život naroda i njegove karakteristike. No to je dakako zakompliciralo prolaz željezničke pruge kroz Prekodravlje, jer je dužinom od šest kilometara pruga prolazila našom državom i u Goli je bila glavna željeznička stanica koju su koristili i stanovnici Đurđevca i Virja kada su htjeli brzo doći do Budimpešte ili Beča. Taj dio mađarske pruge je stoga stavljen pod posebnu kontrolu i pečaćen na prijelazu granica a kasnije je pruga i ukinuta.

Zaključak je da je velika zasluga za obranu dravske granice po završetku Prvoga svjetskog rata pripao Trumbiću i Smodlaci, koji nisu zastupali traženje stvaranja tzv. slavenskog koridora od novostvorenih slavenskih država Čehoslovačke i Poljske do Slovenije jer bi to zahtijevalo velika preseljenja da se održi princip Wilsonovih 14 točaka.³⁹ Zahvaljujući radu naše delegacije u Parizu stvorena je granica minimalnih napetosti na narodnosnom principu, s time da je preporučena suradnja slavenskih pa i hrvatskog naroda na širem prostoru Gradišća i Vojvodine iako ne u kontinuitetu i stalno. Osobito su bile neraskidive veze između prekodravskih otoka Prekomurja, Međimurja, Prekodravlja i Baranje čime se potvrdila tvrdnja Smodlake da voda spaja a ne razdvaja narode, te da će suradnja hrvatskog i mađarskog naroda biti dobra i dugotrajna. To se dakako nije ostvarilo u vremenu poslije Prvog svjetskog rata, ali je uvijek bilo izvjesne suradnje na kulturnom i etnografskom polju u koridoru koji se protezao od Maribora do Mohača. Dakako to se može ostvariti u velikom obimu u naše vrijeme upravo na principu višegraničja koje otvara niz dobrih mogućnosti na raznim poljima života u okviru Europske unije. Podravci Prekodravci neobično vole svoj rodni kraj, te su ponosni na njegovu kulturu, jezik i tradiciju kao što to potvrđuje knjiga Ivana Večenaja -Tišlarova, objavljena 1994. godine.⁴⁰

³⁷ »Spomenica,« *Nezavisnost*, br. 62., 24. XII: 1919., str. 1-5. Šišićeva autorstvo Spomenice sam utvrdila kada sam u Trumbićevoj ostavštini (Arhiv HAZU, Zagreb, Trumbić, 73/87) pronašla Šišićev elaborat. Trumbić i Šišić su dosta surađivali, pa se Trumbić posebnim pismom zahvaljuje Šišiću na njegovim naporima oko izrade elaborata. (Arhiv HAZU, Šišićeva ostavština, XIII, VI, 2. A i B.)

³⁸ M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, *Prekodravlje*, 28.

³⁹ Božena VRANJEŠ-ŠOLJAN, »Die Frage des sogenannten slawischen Korridors aus kroatisch-südslawischer Sicht«, *U: Burgenland 1927*. Eisenstadt 1996, 39-50.

⁴⁰ Ivan VEČENAJ-Tišlarov, *Prekodravlje tak popeva*, Gola 1994.. Knjiga počinje stihovima »Od zdavnja smo tu« (str. 48-55.) iz kojih se izčitavaju sve muke prošlosti Hrvata koji su ovaj kraj smatrali svojim zavičajem. Večenajeva knjiga je prava riznica baštine ljudi u Prekodravlju te ističem da je ovaj kraj očuvao i ono što je izgubljeno u Virju i Đurđevcu i Koprivnici, zbog njegove izoliranosti od prometnih putova i političkih utjecaja.

Zaključak

Drava je sastavni dio gospodarskog i društvenog života Podravaca. Ona je njihova veza i razdjelnica. Ona spaja Slavene s obje strane po vertikalni ali je važna i za longitudinalno povezivanje od Maribora do Osijeka, te ju možemo smatrati vodenom cestom koja je više iskorištavana u prošlosti nego danas. No kao i svi dijelovi Austro-Ugarske monarhije i područje uz Dravu bilo je bremenito raznolikostima i raznim interesima te velikim promjenama političke prirode, ali i čudima prirode, a ponajviše su stradali oni koje nisu zastupali jaki veleposjednici, gospodarstvenici ili političari. Podravina je u tom zastupanju imala ipak dosta sreće, jer su neki političari poradili na sjevernoj granici Hrvatske.

To ne bi bilo moguće da ljudi uz Dravu ne vole svoju rijeku. Mogli bismo ih nazvati i »vodeni ljudi«, a u Mađarskoj se je i ustalio takav naziv za Hrvate koji žive s lijeve obale Drave i pripadaju Mađarskoj. Svi ljudi uz Dravu naučili su živjeti sa svojom rijekom iako im je ona otežavala život svojim poplavama i odronima.

Summary

Drava, as a borderline, has always been among the older frontiers in Croatia and Slavonia. However, it was often achieved in battle, either through military combat, or diplomacy or through culture. The borderline on the Drava River belongs to the oldest Croatian borders and Slavonia. A special attention is given to the central Podravina in the period 1848 to 1919, noting that many have fought to keep Drava as a borderline; the Illyrians Party of Rights members, the local people and politicians of the Croatian south, proving that relations between the people on both banks of Drava River have been unbreakable, regardless of politics.

Ekonomska i ekohistorija
Economic- and Ecohistory

Časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša

Journal for Economic History and Environmental History

Volumen VII. / Broj 7
Zagreb - Samobor 2011.
ISSN 1845-5867
UDK 33 + 9 + 504.3

Nakladnici / Publishers:

Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju
Society for Croatian Economic History and Environmental History
Ivana Lučića 3, HR - 10000 Zagreb
tel.: +385/1/61-20-148, fax: +385/1/61-56-879

Izdavačka kuća Meridijani
p.p. 132, 10430 Samobor
tel.: 01/33-62-367, faks: 01/33-60-321
e-mail: meridijani@meridijani.com
www.meridijani.com

Sunakladnici / Co-publishers:

Sekcija za gospodarsku povijest Hrvatskog nacionalnog odbora za povijesne znanosti Zagreb
(moderator: Hrvoje Petrić)

Međunarodni istraživački projekti: »Triplex Confinium - Hrvatska višegraničja u euromediterranskom kontekstu« (voditelj prof. dr. sc. Drago Roksandić) i Triplex Confinium - »Hrvatska riječna višegraničja« (voditeljica: doc. dr. Nataša Štefanec) Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Urednici / Editors-in-chief:

Hrvoje Petrić, Drago Roksandić

Uredništvo / Editorial Staff:

Dragutin Feletar, Željko Holjevac, Mira Kolar-Dimitrijević, Dubravka Mlinarić, Nenad Močanin, Hrvoje Petrić, Drago Roksandić, Mirela Slukan Altić, Ivica Šute

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Board:

Drago Roksandić - predsjednik (*Zagreb, Hrvatska*), Daniel Barić (*Le Havre-Pariz, Francuska*), Slaven Bertoša (*Pula, Hrvatska*), Zrinka Blažević (*Zagreb, Hrvatska*), Tatjana Buklijaš (*Cambridge, UK*), Boris Golec (*Ljubljana, Slovenija*), Hrvoje Gračanin (*Zagreb, Hrvatska*), Paul Hirt (*Tempe, SAD*), (Andrej Hozjan (*Maribor, Slovenija*), Halil İnalçik (*Ankara, Turska*), Egidio Ivetić (*Padova, Italija*), Silvije Jerčinović (*Križevci, Hrvatska*), Karl Kaser (*Graz, Austrija*), Isao Koshimura (*Tokio, Japan*), Marino Manin (*Zagreb, Hrvatska*), Christof Mauch (*München, Njemačka*), Kristina Milković (*Zagreb, Hrvatska*), Ivan Mirnik (*Zagreb, Hrvatska*), Mirjana Morosini Dominick (*Washington D.C., SAD*), Géza Pálffy (*Budimpešta, Mađarska*), Daniel Patafta (*Zagreb, Hrvatska*), Lajos Rácz (*Szeged, Mađarska*), Gordan Ravančić (*Zagreb, Hrvatska*), Marko Šarić (*Zagreb, Hrvatska*), Mladen Tomorad (*Zagreb, Hrvatska*), Jaroslav Vencalek (*Ostrava, Češka*), Milan Vrbanus (*Slavonski Brod, Hrvatska*), Zlata Živaković Kerže (*Osijek, Hrvatska*)

Prijelom / Layout:

Saša Bogadi

Za nakladnike / Journal directors:

Petra Somek, Hrvoje Petrić

ISSN:

1845-5867

Tisak i prijelom/ Layout and print by:

Bogadigrafika, Koprivnica 2011.

Adresa uredništva / Mailing address:

Hrvoje Petrić (urednik)
Odsjek za povijest, Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
e-mail: h.petric@inet.hr

Tiskano uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa RH i Koprivničko-križevačke županije

PRIKAZI KNJIGA

Gyulai Eva, Horvath Zita, Turbuly Eva, Gospodarstvo i društvo međimurskog vlastelinstva u 17-18. stoljeću (Andreja Talan)	140
Joan Dunayer, Specizam, Diskriminacija na osnovi vrste (Tomislav Krznar)	142
Podravina, Časopis za multidisciplinarna istraživanja, vol. IX, broj 17 (Tomislav Krznar)	145
Podravina, Časopis za multidisciplinarna istraživanja, vol. IX, broj 18 (Tomislav Krznar)	148
Tomislav Krznar, Bioetički mozaik (Hrvoje Jurić)	150
Ian G. Simmons, Globalna povijest okoliša: od 10000. pr. Kr. do 2000. n. Kr. (Aleksandra Đurić)	151
J. Donald Hughes, Što je povijest okoliša? (Aleksandra Đurić)	154
Zapisnik franjevačkog samostana u Našicama. Knjiga I (1739. – 1787.) (Danijel Patafta)	156
Slaven Bertoša, Oseburno mjesto austrijske Istre: Lupoglavski kraj u srednjem i novom vijeku (Igor Eterović)	158
Radovi Zavoda za znanstveni rad u Varaždinu, br. 22 (Iva Potočnik)	161
Historia Varasdiensis. Časopis za varaždinsku povjesnicu br. 1 (Iva Potočnik)	162
Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, br. 42 (Igor Razum)	163
Prostorno planiranje u Jugoistočnoj Europi (Do Drugog svetskog rata) (Marko Šarić).....	165
Molve – ljudi, selo i okoliš u dugom trajanju, društvo za povjesnicu i starine (Dragutin Feletar)	168
ZNANSTVENI SKUPOVI	170
UPUTE SURADNICIMA / INSTRUCTIONS TO CONTRIBUTORS	179

Popis suradnika u časopisu »Ekonomska i ekohistorija«, broj 7 (2011.):**Karl Kaser**, Universität Graz**Drago Rokсандić**, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu**Daniel Barić**, Université François-Rabelais, Tours**Hrvoje Petrić**, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu**Zoltán Hajdú**, Centre for Regional Studie, Hungarian Academy of Sciences, Pečuh**Mira Kolar-Dimitrijević**, Draškovićeve 23, Zagreb**Harald Heppner**, Universität Graz**Nataša Kolar**, Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož**Željko Holjevac**, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu**Igor Žiberna**, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru**Mirela Slukan Altić**, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar Zagreb**Ljudevit Tropan**, Hrvatske vode Zagreb**Andreja Talan**, student, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu**Tomislav Krznar**, Veleučilište u Karlovcu**Hrvoje Jurić**, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu**Aleksandra Đurić**, Sveučilište Eötvös Loránd u Budimpešti**Dragutin Feletar**, član suradnik HAZU, Zagreb-Koprivnica**Daniel Patafta**, Katolički bogoslovni fakultet, Sveučilište u Zagrebu**Igor Eterović**, Lovran**Iva Potočnik**, Varaždin**Igor Razum**, student, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu**Marko Šarić**, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu**Vladimir Šadek**, Koprivničko-križevačka županija**Csaba G. Kiss**, Sveučilište Eötvös Loránd u Budimpešti**Vjeran Kursar**, Filozofski fakultet, Zagreb

Ekonomska i ekohistoriju referiraju:

HISTORICAL ABSTRACTS, ABC CLIO Library, Santa Barbara, California, USA

AMERICA: HISTORY AND LIFE, Washington, USA

JOURNAL OF ECONOMIC LITERATURE (JEL), Pittsburgh, USA

CENTRAL AND EASTERN ONLINE LIBRARY, Frankfurt am Main, Deutschland

ECONLIT - AMERICAN ECONOMIC ASSOCIATION, Nashville, USA